

САВА ДАМЈАНОВ

СТАПАЊЕ С ОКЕАНОМ ВЕЧНОСТИ

Разговор водила Радмила Гикић Пејровић

Сава Дамјанов рођен је у Новом Саду (1956). Професор је Историје српске књижевности и Креативног писања на Филозофском факултету у Новом Саду.

Приређивао је за штампу дела српских писаца 18, 19. и 20. века; уређивао је часопис *Писмо и Свети Дунав*, као и *Библиотеку српске фантасијике* и *Новосадски манускрипти*. Један је од уредника антологијске едиције *Десет векова српске књижевности* у Матици српској.

Објавио је двадесетак књига за тридесет година рада: од првог романа *Истраживање Савршенства* (1983) до одабраних есеја и књижевноисторијских огледа у пет књига *Дамјанов: српска књижевност искоса*, 2011–2012. у издању „Службеног гласника”. Други роман, *Историја као Ајокриф*, 2008; затим четири књиге прича: *Колачи*, *Обмане*, *Нонсенс*, 1989; *Причке*, 1994; *Ремек-делца*, 2005; *Порно-литургија Архиепископа Саве*, 2010, као и изабране приче (*Глосолалија*, 2001. и 2005); две књиге студија: *Корени модерне српске фантасијике* 1988; *Кодер: историја једне рецеиције*, 1997; есеје и критике у три књиге: *Шта то беше млада српска проза?* (1990); *Ерос и По(р)нос*, 2006; и *Ајокрифна историја српске (пост)модерне*, 2008. Такође, Дамјанов је сачинио и антологије: *Граждански ероикон* (1987. и 2005, проширено и илустровано издање), *Нова (пост)модерна српска фантасијика*, 1994. и хрестоматiju *Нови Сад – земљи рај I–II* (у коауторству са Л. Мустеданагић), 2003/2004. Књиге су му превођене на неколико језика, а недавно је добио награду „Сретен Марић”.

Радмила Гикић Петровић: *Ваши први роман Истраживање Савршенства, објављен је пре тридесет година. За чийаоце Летописа било би занимљиво да се присећите Ваших дејинствима, и оног тренутка када сте помислили да ћете засигурно једнога дана бити књижевник, књижевни историјар, антропологичар?*

Сава Дамјанов: Са ове временске дистанце, чини ми се да никада тако шта нисам помислио, иако сам као и сви младићи који воле уметност сањао и књижевне снове. Ниједан од њих није се остварио онако како сам желео и маштао, али ми је зато књижевност донела много лепше и узбудљивије ствари о којима тада ни сањати могао нисам.

Поводом антрологије Граждански еротикон могли бисмо Вас питати: зашто се често говори о Еросу, а зашто се прикрива Порнос, кад су они од исте (Афродите) мајке рођени?

Да будем прецизан: бог Порнос је чедо Афродите и СВХ њених љубавника, док је Ерос настао из њене моногамне везе са Хермесом. Онај први прикрива се зато што људи не схватају његову суштину, тј. да он није исто што и „порнографија” него је неко ко има смелости за сваковрсна прекорачења сваковрсних табуа.

Поводом студије Корени модерне српске фантастике. (1988, проширено и допуњено издање објављено је под насловом Вртови нестварног, 2011), Милорад Павић је записао: „Крећући се у подручју које је у науци о српској књижевности једва било обрађено, Дамјанов је испољио неколико истраживачких особина, које су очигледно обезбедиле успех његовом истраживању фантастике у српској књижевности предромантизма” (стр. 10). Књига се углавном односи на проучавање XVIII и XIX века, кроз домаћу и страну литературу – српске фантастике у предромантизму. Да ли се после ове књиге може рећи да је дошло до реинтерпретације српске књижевне традиције у најширем контексту?

Нажалост, мислим да није. Још увек се моја и слична истраживања посматрају као „ексцес”: доминирајући ток наше академске критике има визију неке монолитне традиције српске књижевности, у којој само вредности канонизоване још крајем 19. и почетком 20. века имају статус вредног и озбиљног. Све остало се и даље доживљава као „побуњеничка периферија”, па тако видимо да се и из корпуса савременог литерарног стваралаштва углавном афирмишу дела и феномени који иду том истом линијом, тим

наизглед „главним током” – мада је српска књижевна традиција полифона, и то је њена највећа врлина.

У вези са овом књигом, занимљива је и „Реч захвалности” на крају књиге?

Све што тамо пише, уз помињање бесрамних актера под пуним именима и презименима – сушта је истина. Ваљда ће то једном бити пример за неку српску реалистичку (а не борхесовску) *историју београђана*? Тим пре што су у тренутку објављивања моје књиге они имали књижевну и културну моћ, готово незапамћену на овим просторима (о чему сам писао у два наставка текста под насловом *Комесари, нови-сџари*). Прави проблем је у томе што ти културтрегери немају ни трунке достојанства, па се сад понашају као поштењаци које сустижу натприродне неправде – а у ствари жале што је време њихове неограничене моћи заувек прошло.

„Не постоје Сава Дамјанов ни књижевноисторијске каноне, није га превише узбуђују било какве границе, није се приклања књижевним свецима, није га плаше хијерархије – он се у књижевним вртловима суверено креће лавиринтима које само његово сведочење интеријективно-кријичко око открива” записао је Гојко Тешић поводом књиге есеја и кријика Шта то беше млада српска проза? (1990). Занимљиво би било да нам каже, каква су била реаговања, било позитивна или негативна?

Та књига, уз још неке моје приказе и есеје о српским постмодернистима, изашла је у мојим Изабраним есејима 2012 (као пета по реду), под насловом *Шта то беше српска постмодерна?* О реаговањима можда најбоље сведочи то што сам на сам дан новосадске промоције (априла прошле године) добио њен први примерак, али без текстова, са потпуно празним страницама између корица. Рекао сам на промоцији да је та „грешка” најбољи доказ колико и како је некадашња „млада српска проза” (данас звана постмодерном) примљена у нашем књижевном естаблишменту. Већина се или одриче те поетике као нечег површног и промашеног, или је пак игнорише. Међутим, у иностранству је тај покрет с краја 20. века прочитан као референтан, о чему – поред осталог – сведоче и студије (докторске хабилитације) Але Татаренко из Украјине и Силвије Новак Бајцар из Пољске, посвећене српском постмодернизму.

Једна кинеска изрека каже: жаба која је у бунару, види само комадић неба и мисли да је цело небо толико, што можемо

адекватно применили и на Вац Шексџи „За универзално схваћање књижевности” (писан давне 1978). Да ли се то мишљење померило данас? И да ли смо се ослободили сљеде зашварања пред „сираним” – и за искључиво ослањање на „домаће”?

Можда се померило утолико што нове генерације боље знају стране језике него раније, а нарочито због интернета где паметном кориснику може бити доступно готово све (не само из области књижевности). Идеја Маршала Маклуана о свету као глобалном селу, добила је пуну потврду тек у огромној распрострањености техносфере: осим компјутера и интернета, ту је и кабловска (или сателитска) телевизија, разни видови мобилне телефоније који вам дају шансу да слушате музику, гледате филмове, читате и тсл. Данас је немогуће ослањати се само на „домаће”, што не значи да треба заборавити своје корене, своју историју, свој језик. „Страно” није увек квалитетно и суверено, али поента је да имамо могућност избора какву ранији нараштаји нису имали: ја, рецимо, знам шта тражим на интернету, као што знам и коју музику слушам на мом андроиду или који кабловски канал окрећем ако хоћу да гледам филм по мојој мери...

Студију Кодер: историја једне рецепције (1997) прошле године сће објавили под насловом: Велики код (Ђорђе Марковић Кодер). Зашто сће у ионовљеном издању мењали наслов књије?

Зато што то није књига идентична студији из 1997! Сама студија је у неким деловима промењена, а осим тога у *Велики код* уврстио сам још десетак својих најважнијих огледа о Кодеру. Сам наслов књиге очигледна је алузија на Нортропа Фраја и његову истоимену студију о *Библији*: мислим да је јасно шта сам таквим насловом и таквом алузијом желео да кажем о највећем чудотворцу српског језика и најхерметичнијем песнику европског романтизма, Ђорђу Марковићу Кодеру...

Каква је била концепција Кодеровој „женској писма”? Или, каква је „фантасичка стварност Кодеровој језика”? и да ли се сада, након вице од четвртог века можеће присећивати иренујка када је почело Ваше интересовање за Кодера?

Тај тренутак одредио је читаву моју потоњу литерарну судбину: Кодер ме је охрабрио јер сам схватио (а тада сам тек прешао двадесету!) да није бесмислено писати радикално другачије од владајућих трендова – како оних минулих, тако и актуелних.

И био сам очаран тим аутентичним литерарно-магијским светом, можда најаутентичнијим на који сам икада наишао. Имао сам среће да ме на том путу подржи један такође истински необичан и иновантан писац, али и књижевни историчар који је смело мењао устаљена гледишта, а то је био Милорад Павић: мој тадашњи професор, затим и ментор, са којим сам сарађивао на Универзитету читаву деценију и пријатељевао све до његове смрти.

Да ли Вац шеќси: „Треба ли избрисати Кодерово дело из историје српске књижевности?” подсећа на неки начин на Симон де Бовоар „Треба ли сјалићи Сада?” – или „Треба ли сјалићи Кица?”

Та асоцијација је очигледна. Само, до данас одговор на то питање нисам нашао, иако знам да рукописи не горе (како би рекао Булгаков). Заправо, неки писци ће увек остати рецепцијски елитни, па ту причу о спаљивању треба схватити фигуративно.

„Кодерови шеќсови доиста поседују изузетно савремене, модерне (а делимично и постмодерне) компетенције, компетенције које су, дакле, дубоко кореспондендне са најпрогресивнијим језичко-уметничким поковима наше и светске књижевности XX века, па стога они и омогућују и заслужују актуализујућу рецепцију као мало које друго дело српске књижевности из претходна два века”, Вац је цитира (срп. 25). Да ли њега можемо разумети студирајући га као „побуњеничку периферију”?

У контексту онога што сам претходно казао, јасно је ко га још увек разуме као „побуњеничку периферију”. Ја лично, али и други који су осетили непоновљиве шифре његовог дела, не поимамо га тако: он свакако не припада „главном току” српске књижевности, али само медиокритети не увиђају да је реч о врхунском репрезенту једне оригиналне традиције која сеже од средњовековног „плетенија словес”, преко барокних језичко-уметничких експеримената и Кодеру сродних романтичара (С. М. Сарајлија, Ј. Костић...), па све до авангарде и неоавангарде 20. века.

„Дамјанов прави неку врсту замке за читаоца који жели да буде модеран без традиције, и истовремено кришикује књижевну 'производњу' писца који играју на карију 'ошвореног шеќса' мислећи да је довољно да напише било шта а читалац, који не жели да издаде необразован ће се сам већ пребарати да је пронаоца нешто иза шеќса иза којег ништа не стоји”, записао је Вукца

Јерковић (Траг, март 2011) поводом романа-лакрдије Историја као Апокриф. Да би се нешто деконструисало мора се најпре познавати структура, односно немогуће је 'рушити каноне' ако се канони не познају?

Управо тако. Све ове деценије које сам провео у књигама и сновима нису се сводиле само на открића бисера (какви су, поред Кодера, и Драгутин Илић, или наши предвуковски еротграфи и фантастичари), него и на ишчитавање литерарних канона домаће и светске баштине. Већина од њих није ми се свидела или су ми једноставно били досадни (чак мислим да лако могу младе читаоце трајно дистанцирати од књижевности), али било је и оних који су ме одушевљавали: Димитрије Кантакузин, Венцловић, Јаков Игњатовић, Црњански, Попа, Киш... или Аристофан, Рабле, Сервантес, Блејк, По, Кундера...

Милећа Аћимовић Ивков је поводом књиге Апокрифна историја српске (пост)модерне појеницирао Ваше ослањање на Јауса и Мангела, о „продуктивном читању” (Београдски књижевни часопис, бр. 13, 2008). Да ли је, на неки начин, ипак, дошло до превредновања „Баука вукоманије”?

Јаус се, као и Т. С. Елиот пре њега, залагао за актуализујућу рецепцију и то ми је одувек било блиско. Хтео то неко или не, постоје дела која никако не могу издржати пробу 21. века – осим за анахроне духове. Када је реч о Вуку Караџићу, мене су „вуковци” намерно погрешно интерпретирани: наима, никада ми није падало на памет да порекнем тог значајног српског књижевника у ономе у чему је био мајстор над мајсторима (народна култура, *Српски рјечник* који није само лексикографско него и врхунско литерарно дело...). Међутим, порицао сам га у ономе што није био његов фак – од књижевне критике, па до дубљих лингвистичких питања – а нарочито у искључивости која је штетила српској култури. Најзад, сличне примедбе су му упућивали и образовани савременици, дивећи се његовим заслугама у промовисању наше усмене књижевности и уопште, његовом познавању српског фолкора. Ипак, највећи проблем је то што су „вуковци” од Вука Стефановића Караџића направили митску фигуру, безгрешног културолога, савршеног генија – а знамо да такви под капом небеском не постоје.

О истој књизи Исидора Појовић (Летопис МС, мај 2010) тежећи даје на Вашем инсистирању и „преиспитивању одавно инстипуционализоване и доминантне структуре српске књи-

жевносћи и српске књижевне историографије”. Тежишће је даћо на шексћ „Караћић Сћефановић Вук: баук, хук, мук у њеѓо-вој реформи српског књижевног језика чије су њоследице (које Да-мјанов наводи редом, једну њо једну), обележио чићав XIX век”.

Већ сам нагласио, мада то никада није згорег поновити (а ја то понављам већ три деценије!): српска књижевна традиција ПОЛИФОНА је, дакле није некакав монолитни феномен – што би наши немаштовити академски духови и критичари желели. Не постоји ЈЕДАН, него ВИШЕ паралелних традицијских токова и легитимно је да свака генерација бира онај (или оне) који одговара њеном укусу и који стога доживљава као своју претходницу. Шта је лоше у томе ако су мени ближи Кодер или Лаза Костић него Змај и Ђура Јакшић, на пример? Или ако више волим Црњанског и међуратну авангарду него Вељка Петровића и Андрића? Они који нису кадри да виде ту полифонијску слику, боље да не вреднују књижевност и не измишљају њену вечно доминирајућу струју, или институционализују оно што већ одавно не одговара читалачком (и списатељском) хоризонту очекивања...

Мене би њосебно занимале Ваце ѡриче/романи: „Да ли сам њо ЈА: њо сићуцно уздрхћало ТИ шћо сћрах од Смрћи крије у Лавиринћима речи, у Језику који се иѓра, у Иѓри која наликује Смеслу?” ѡићаћаћће се у Порно-литургији Архиепископа Саве, (сћр. 28). Који је њо ѡренућак када се оћредељујеће за ѡрозни исказ, а када за сћудије и есеје?

Заиста не бих то могао рационално изразити. Неке моје идеје и фантазме природно налазе потпунији израз у прози, друге опет у есејима. Увек, чак и у тзв. научним радовима, воде ме интуиција, спонтанитет и ирационално: рацио можда долази тек *post festum*, када коначно уобличавам већ написано. На крају крајева, писао сам о томе да се уметност приповедања и уметност есеја (или књижевноисторијске студије) суштински не разликују: ова друга је такође прича, тј. својеврсна повест о прошлим или садашњим уметничким појавама. Најбољи књижевни историчари писали су своја дела као наративе (дакле, приповедачки или романескно), док су се они лошији увек крили иза некаквог неразумљивог научног дискурса и апарата.

О историј књизи Слободан Владућић је заћисао (Вечерње новости, 13. XI 2010): „кључна особина ѡрозе Саве Дамјанова је њећоколебљива жеља за ѡроналажењем ѡраница Дозвољеног,

Уобичајено̄ и Конвенционално̄”. На књижи је изос̄тављено Ваце име. Да ли је ѿо на неки начин ѿоис̄тџовећивање са Врховним Творцем и изруж̄ивање неким од најрадикалнијих роман̄т̄ичарских ѿеорија које су ѿесничко с̄тварање ѿоис̄тџовећивали са божанским с̄тварањем?

Често сам се у својим прозним књигама поигравао сопственим именом и презименом, осећајући да је текст важнији од његовог творца. Борхес је једном рекао како би волео да након његове смрти остане пар песама или прича, али да се више нико не сећа имена аутора. Уосталом, знамо ли ко је написао *Ей о Гилгамешу*, најстарије песме и приче старога Египта, како се звао архитекта који је осмислио пирамиде, ко је прави писац неких Шекспирових драма?... Биографија писца увек је на неки начин уписана у његово дело, а само његово име и презиме могу бити псеудоним или ствар случајности. На пример, да је моја мајка одлучивала, ја бих се звао Срђан, по бакиној жељи Милош, а презиме Дамјанов моја породица не носи више од два века – иако је могла узети и неко друго, када су у аустријском царству дефинисали презимена по актуелном *pater familias*-у сваке породице...

Из ис̄тџоимене књиђе занимљив је део: „Како је Парламент̄ ѿос̄тао јавна кућа” ѓде се на једном мес̄т̄у ѿојављују Пацови. Милован Марчећић, ѿакође с̄тџомиње ѿацове у Скујц̄ицини...

Ја бих се пре вратио на сам наслов књиге, због кога се она скривала у књижарама а ја био проглашаван некаквим богохулником. Недавно ми је један наш познати театролог рекао да после најновијих немилих догађаја у врховима српске православне цркве, тај наслов делује наивно, готово као бајка или нека прича за „лакуноћ децо”.

Драган Жунић (Градина, бр. 40–41, 2011) ѿиш̄а се: ко је у овој књижи архиепис̄кој Сава – Сава Дамјанов?, јер с̄тџе Ви „ѓрош̄ескним фот̄омон̄тажма сојс̄тџвено̄ лица (час владика, час Мајка Тереза, час С̄тџал̄ын” – да ли су се Вама „смучиле” ѿош̄раге за „хис̄теријом идент̄иш̄ејта”? и да с̄тџе се овом књигом свему ѿоме наруж̄али?

Питање Идентитета за мене је прво и последње, нешто што је изнад и изван свега другог – не само у уметности, филозофији, религији, науци... То је најинтимније питање, проблем са којим се борим и који (безуспешно?) покушавам да решим од када знам за

себе. Сигуран сам да на подсвесном нивоу (као ИД-ентитет!) то даје основну енергију моме писању. Ко смо, одакле смо, куда идемо – ни један од могућих одговора на та архетипска питања, до којих сам до сада дошао, није ме задовољио нити дао утеху пред чињеницом да је Живот у бити трагичан феномен (иако пун лепоте и узбудљив за оне који умеју да га проживе). Можете замислити какав ужас једном хедонисти као што сам ја, ствара потрага за Идентитетом: намерно пишем ту реч великим словом, јер подразумевам метафизички и есхатолошки смисао (а не онај стварносно-свакодневни са којим никако немам проблема!)..

Ви сте 2009. године (у Београду, Коларчева задужбина) најавили дуже повлачење са књижевне сцене, ако не трајно, онда бар за неко време, јер: „ово друштво у коме живимо жели каноне а не айокрифе”, а већ 2012. у издању „Службеног гласника” објављена су Ваџа одабрана дела у пет књига.

Прецизније говорећи, ја сам у последњих неколико година више пута наговестио да имам жељу за коначним напуштањем књижевности! С једне стране, то је део контекста о којем сам претходно говорио (ИД-ентитет!), а с друге – осећај да овом друштву и овој култури суштински није потребна моја књижевност, иако јој је свакако потребна нека другачија. Тај осећај, након више од три деценије писања, није нимало добар, без обзира на то што никада нисам маштао о томе да будем општеприхваћен, тзв. популаран аутор који се не скида са ТВ екрана или из колумни по дневној штампи. Иако сам у том смислу екстремни елитиста (уосталом, ни један Џојс или Лотреамон немају неку популистичку рецепцију!), иако добро знам који су квалитети (али и промашаји!) мога дела, најзад – иако слутим да ће ме барем пар страница надживети (старосни просек мојих читалаца и критичара ближи је годинама моје деце него генерацији којој припадам!), опет морам признати да ме игноранција, префриганост, па и мржња културног и академског естаблишмента понижава, тим пре што сам хиљаду пута вреднији – и интелектуално, и креативно, и етички! – од већине те „госпoде” и „госпођа”. Зашто бих трпео то, када сам слободан човек, а не каријериста који дрхти пред шансама за културно-политичку моћ и тсл.? И када је мој Идентитет у вечном настајању и нестајању, дакле – могу бити било шта друго а да због тога Књижевност неће изгубити ништа (што поменути представници естаблишмента о себи ни у сну не би помислили!).

Изабрани есеји су, у том смислу, пут којим се делимично опраштам од Књижевности: заокружио сам један аспект свог

вишедеценијског стваралаштва, а на други ћу ставити тачку када довршим и објавим роман на којем управо радим (ВУК). После тога, желео бих да водим неки другачији живот и тако сачекам крај оног јединог истинског Пута. Мама ме идеја да се преселим на Тенерифе и тамо отворим мали ресторан српске кухиње: не зато што је то острво некадашња Атлантида, него и зато што тамо влада вечно пролеће и што поглед са његових брежуљака на таласе океана (и небо над њима) представља најлепши увод у коначно стапање са Океаном Вечности (које нас све једном чека). Али, ко зна: можда уместо Тенерифа то буде кућица на врховима Фрушке горе, у дубини шуме, где се чују гласови Природе и где кодеровски онострано могу до у бескрај роморити са Њом...